

ért, lényegbevágó fejtegetései és eredeti következtetései elismeréséül rangos díjazásban is részesült; elnyerte a NIN Dimitrije Tucović nevét vi-

selő díját, amely a legjobb publicisztikai könyvnek minősíti az 1981. évben.

Rehák László

EURÓPA-KÖZPONTÚSÁG ÉS PLURALIZMUS

Sveta Lukić: Kultura među narodima. Radnička štampa, Beograd, 1981.

Sveta Lukić új könyve teljes egészében a nagyközönség számára íródott. A szerző tulajdonképpen az irodalom nemzetközi helyzetével kapcsolatos ismereteket népszerűsíti, s a többé-kevésbé ismert adatokat foglalja egybe, mikor mind az értekező próza, mind pedig az esszé nehézkesnek tartott fejtegető módszerre helyett a publicisztika színvonalára eszkedik. E hozzáállás magyar nyelvterületen azért lenne teljességgel rendhagyó, mert a könyv rövid fejezetei („cikkek”) közé más gondolkodók, írók szövegei, interjúi ékelődnek; Lukić tehát a témakörre vonatkozó vélemények szemléltetésével a szempontok pluralizmusát, változatosságát akarja megvalósítani.

Sveta Lukić nagy történelmi célokat vállaló kis nemzet írójaként azokat a kérdéseket teszi fel újra, melyek a népeknek ébresztőt fújó romantika óta nem ritkán nyugtalanítják a kisebb nyelvterületek képviselőit. A nagy nemzetek szellemileg is gyarmatukká tették a kisebbeket, s nem csupán a gazdaságban baljóslatú az a helyzet, amikor a behozatal mennyisége és minősége messze följúlmúlja a kivittet. A piaci ár azonban nem mindig tükrözi a valós értékeket — érvelnek azok, akik biztosak benne: nem önkritikátlanok saját nemzeti kultúrájuk felbecslésében, s az igazságot, az általános emberi érdekeket képviselik.

A *Kultúra a népek között* című könyv szerzője célokat és ezek megvalósulását gátló akadályokat lát a kultúra világában, nem függetlenül

azoktól a vizsgálódási eredményektől, melyekhez korábbi esszékötetekben jutott. A polgári kulturologusokhoz (Spenglerhez és Huizingához) hasonlóan ő is megkülönbözteti a kultúra valamint a civilizáció fogalmát, melyet marxista értékelméleti alapon vitális tartalomként, illetve megmerevedő formaként állít szembe egymással. A mi idők tehát azért válságos, mert konkrét lehetőségeink csupán korlátozottan engedik megvalósulni emberi igényeinket, mivel mint individuumok nem egészen érezzük jól magunkat abban a világban, amit mi teremtettünk. Más gondolkodókkal (például a jugoszláv Fochttal) szemben, az érintett objektív bizonytalanságot nem tekinti alkalomnak a humánum évezredek ismérveitől való elrugaszkodáshoz, hanem éppen ellenkezőleg: a végső romlással fenyegető viszonyok megjavítását sürgeti, az emberben látva a teremtés koronáját. A kultúra és annak jellegzetes formája, a művészet eszerint a humánumnak a függvénye. Az irodalom, a legkövetlenebb jelrendszerű művészet a mi világunkról a szó szoros értelmében is „mond” valamit, így hát a vallásos funkciója természetszerűleg kerül elsőként a vizsgálat tárgykörébe (nem úgy, mint Fochtnál, aki-nél az irracionalista indítékok a zenének adnak előnyt az írott szavak vagy a színek és vonalak rendszerével szemben).

A humánumnak mint legmagasabb rendű célnak a vállalása a nemzeti irodalmak szempontjából több min-

dent von maga után. Először is a konzervativizmus, az Európa-központúság kritikáját jelenti. Az Ókontinens területén az utóbbi ezer évben kifejlődött nemzeti irodalmak tulajdonképpen görög—latin eszményeket emeltek törvényerőre, mikor az Ész és a Harmóniát tették meg a kultúra alapkritériumának. A polgári ideálok értelmében a művész nemzeti közössége érdekeivel azonosulva szolgálja az általános emberit, az egyetemeset. A történelmi és a társadalmi viszonyok azonban nem tették lehetővé azoknak az álmoknak a megvalósulását, melyek a világirodalom fogalmának megteremtőjéhez, Goethehez fűződnek (akinek szerb népköltésszel kapcsolatos megjegyzéseit Lukić külön fejezetben közli). A könyv ugyanis piac közvetítésével jut közel a céljához, az üzlet és a misszió viszont csak elvétve azonos fogalmak: a kiadóknak és a kereskedőknek gyakran a nagyközönség rosszul felfogott érdekeihez kell alkalmazkodniuk.

Hogy az utóbbi száz évben a hagyományos európaiság — mintegy a gazdasági viszonyokat tükrözve — kulturális imperializmussá torzult, annak szerintünk a sznobizmus (vagy pontosabban: az előítélet) az egyik főoka. A kényelemszeretetre hajlamos polgár tudniillik sokkal könnyebben szavaz a már régóta elfogadott, vagy legalábbis a hagyományok szellemében fogant értékekre, mint a benne nyugtalanságot kiváltó hazai meggyökeresedési vagy a már elfogadottat is asszimilálni igyekvő nekibuzdulásokra. Lukić a divatnak is áldoz, mikor az európaiság kodifikálásában mutatja ki a nemzeti szabadságharcukban megkésztetett kisebb, fiatalabb népek művelődési és irodalmi eredményei mellőzésének bűnét. Avagy Goethe (a romantikából kinőtt klasszicista!) a szerb népi epika és szerelmi költészet sajátlagosságában nem az új, a

nagyvilág előtt még ismeretlen „európaiságnak” örvendezett? Először is: hogy az Ókontinens kultúrája nem húzható az „Ész” és a „Harmónia” kaptafájára, azt a tudósok, kritikusok és olvasók körében egyaránt hallatlanul népszerű Dosztojevszkij esete bizonyítja — hogy a romantika valamint századunk szabályokat romboló remekeiről ne is beszéljünk. Másodszer pedig: vajon mifélek azok az eszmények, melyeket a jelzett két alapminőség akadályoz abban, hogy a hagyományok művelődési imperializmusa ellenében érvényt szerezzen a humánumnak? Vajon nem *circulus vitiosus* ez a problematika? Különösen akkor, ha az impérium első és mind a mai napig legnagyobb császáranak, Goethének nemes, az ismeretlent felkaroló gesztusa fölött nem sokáig öntelten örvendezünk. Nem gondolja-e vajon Lukić, hogy még az ázsiai emberben is megvan az ész megbízhatósága és a harmónia nyugalma iránti nosztalgia, noha ott a szokások egészen másfajta formásokkal korlátozzák kielésüket. A merengés, a metafizikai sejtelmek tárgyiasult formában akkor válnak mások számára is élvezhetővé, ha *valamiféle értelmezhető rend* tapintható ki az egymástól látszólag távol eső jelentésű szavak között. Egyébként a sznobizmus és a szélhámosság a „szó”.

A humánium nem más mint megértés: egymás kultúrájának elmélyült megismerése. Elsődleges fontosságú tehát a művelődési kapcsolatok tanulmányozása, a hamis nemzeti öntudatok teleplezése. Csak a módszernek ne legyen önámítás a lényege! Az összehasonlító művelődéstudományban azonban (a legtöbbször öntudatlanul) a taylorizmus múlt századi szelleme dominál. Lukić e jelenség elülzetiesedett lényegét óhajtja érzékeltetni. Egyébként valószínűleg a pozitívizmusra gondol,

mely tartózkodik a mélyebb elemzéstől és értékeléstől. A könyv szerzőjének marxista beállítottsága tulajdonképpen a kriticiéta igényben jut kifejezésre. Eszerint szempontja az UNESCO-nak azt a programjavaslatát is fenntartással kezeli, mely a béke és a haladás érdekében fordul a világ minden nemzete és tudósai felé, s közben egyszerűen adottnak, változtathatatlanak tekintti a gazdaságilag és politikailag erősebb társadalmi rendszerek akulturáció formájában jelentkező manipulatív befolyását.

Sveta Lukić az anyagiság hatalma, a szellemtelenség uralma, az elvakult nacionalizmus ellen emeli fel szavát, mikor a sajátjához hasonló kis népek értékeinek helyét keresi és követeli a mai világ irodalmi-kulturális köztudatában. Eközben akaratlanul is bizonyos mértékig elfogulttá és önzővé válik. A háború utáni jugoszláv irodalom ugyanis hatalmasat nőtt a külföld szemében, ezért felesleges amiatt aggályoskodni, hogy nem mindig igazi esztétikai érdekek vezették a külföldi kiadóházakat országunk alkotásainak lefordításáskor, vagy hogy középszerű francia művek még mindig nagyobb visszhangot keltenek nálunk, mint amilyen hatást a mi elsőrangú költőink gyakorolnak Párizsban. Az igazi humanista értelemben vett univerzalizmusnak szerintem akkor tehetett vol-

na Lukić konkrétabb és ezért jelentősebb szolgálatot, ha saját maga is alkalmazta volna az írónak ajánlott helyi színek elvét és a saját háza tája problematikájából indul ki. Talán tanulságosabb lett volna felmérni: vajon milyen a népek és nemzetiségek kultúrájának kapcsolata nálunk. Az utóbbi időben ismét felszínre került nacionalizmus és irredentizmus tanúsága szerint akkor lendítenénk igazán nagyot a nagyvilág kultúráján s a mi külföld előtti tekintélyünket is főleg abban az esetben növelnénk, ha mindenekelőtt a saját mikro-viszonyainkat mérnénk fel; ha nyíltabban néznénk szembe vele: hogyan is fogadja és értékeli nálunk a többség a kisebbséget, és mit is mutatnak erre vonatkozóan a különféle adatok.

Az viszonylag már némileg fájó, hogy Sveta Lukićot összehasonlíthatatlanul jobban érdeklik az amerikaiakkal, a németekkel, a szovjetekkel és a lengyelekkel való művelődési kapcsolataink, mint északi szomszédaink barátsága. Pedig aligha közeledett valaki olyan nagy tettekben kifejeződő jóindulattal a délszlávok kultúrájához, mint Németh László, Csuka Zoltán és utódaik. De hát mi nem mindig gondolunk arra, hogy közelebbi célok vállalása nélkül a távolabbiakat sem valósíthatjuk meg.

Vajda Gábor

RENDSZERELMÉLET

Niklas Luhmann: Teorija sistema — Svrhovitost i racionalnost
Kiadó: Globus, Zagreb, 1981. 350 oldal

Az embert körülvevő világ bonyolultságának részletes feltárása hihetetlenül nehéz. A történelem folyamán állandóan jelen volt, és van az a törekvés, s amely megpróbálja ezt az összetettséget valamilyen formában leegyszerűsíteni. A fejlődés so-

rán kialakult egyes társadalmi rendszerek megjelenése tekinthető a redukció egyik lehetséges formájának. Minél bonyolultabbá vált egy rendszer, annál összetettebbé váltak az irányítási feltételek is. A különböző időben és társadalmi rendszerben élő